

Willard V. O. Quine: Z logického hľadiska

Přeložil Richard Cedzo. Kalligram, Bratislava 2006, 256 s.

Kolem roku 1950 si Willard Van Orman Quine definitivně zajistil postavení analyticko-filosofické celebrity, a to zejména dvěma články: *On what there is* (*Review of Metaphysics* 2, 21 – 38) a *Two dogmas of empiricism* (*Philosophical Review* 60, 20 – 43). V tom prvním se zabývá problémem existence a ukazuje, jak se náš přístup k tomuto problému nutně mění v důsledku obratu k jazyku (problém existence v absolutním slova smyslu je nahrazován problémem existence relativní k danému jazyku, neboli problémem *ontologického závazku*); v tom druhém troubí ke svému věhlasnému útoku na rozhraní mezi analytickým a syntetickým. Oba tyto články, spolu s dalšími pak byly sebrány do knihy *From a logical point of view*, která je tak z hlediska vývoje analytické filosofie skutečně přelomová a jejíž slovenský překlad nyní mají slovenští i čeští čtenáři k dispozici. (Kromě těchto dvou textů ovšem obsahuje tento relativně útlý svazek i několik dalších raně quinovských perel; například článek *New Foundations of Mathematical Logic*, který probírá Quinovu pozoruhodným způsobem minimalistickou axiomatizaci teorie množin.)

Myslím, že Quinův příspěvek k filosofii je dnes často dezinterpretován (na čemž ovšem není bez viny on sám, protože se při své hyperproduktivitě nevyhнул výročkům, které takové dezinterpretace přímo podněcují.) Jak já Quinovi rozumím, je pro něj základním filosofickým problémem to, jak se my lidé, tvorové odlišující se od ostatních tvorů sofistikovaností svých organismů, ale ničím víc, dokážeme z podráždění našich smyslových receptorů dopracovat ke svým *teoriím světa*. Tento projekt však bývá často zcela nemístně zaměřován s descartovským projektem, jehož cílem je dovést nás k celku našeho poznání od *nepochybně jistých* poznatků *nepochybně jistou* cestou a tak tomuto poznání zjednat jistotu, kterou by bez tohoto filosofického výkonu nemělo. Quine se rozhodně nedomnívá, že by filosofie mohla učinit naše poznání jistějším – filosofie se podle něj nemůže dostat nikam „hloub“ než věda, která toto poznání standardně zajišťuje. Zatímco Descartův projekt na začátku nepředpokládá nic než to, co je neotřesitelně jisté (*cogito*) a ke všemu dalšímu se chce dopracovat, Quinův projekt od začátku předpokládá svět, lidi jako jeho obyvatele a kauzální interakci mezi nimi a zbytkem světa. Quinův projekt tedy, na rozdíl od toho Descartova, nedává vůbec žádný smysl jako odpověď na otázku po tom, jak si můžeme být jisti existencí vnějšího světa – ta se prostě bere za východisko. Filosofovat tedy podle Quina musíme vždy už *in medio rerum*.

I když tedy většina Quinových textů obsažených v recenzované knize vyrůstá z kontextu carnapovského logického empirismu, zlom mezi Carnapovým a Quinovým přístupem k filosofii je větší, než je na první pohled patrné. Carnapův empirismus je totiž do velké míry stále karteziánský: to je nejpatrnější v *Logické výstavbě světa*, kde se Carnap pokouší vysvětlit veškeré naše pozvání jako stavbu, jejíž základy jsou tvořeny bezvýhradně smyslovými prožitky, které jsou poutány dohromady pouze tím, že některé pocítujeme jako podobné jiným, a které můžeme v každém poznatku objevit logickou analýzou. Tak jako u Descarta jde přitom o podnik, který je uskutečňován z perspektivy, gramaticky řečeno, *první osoby*, to jest „zevnitř subjektivit“. Vnější svět se tedy nepředpokládá, naopak teprve se konstruuje z toho, co je subjektu s jistotou dáno.

Quinovo zkoumání je naproti tomu, i když se tomu Carnapovu v mnohém podobá, vedeno zásadně z pozice *třetí osoby* – takže už od počátku počítá s tím, že tu vnější svět je, že se v něm pohybují poznávající subjekty, které mezi sebou a se zbytkem světa interagují atd. Tento svět se tedy nekonstruuje, pouze se „zvenčí“ rekonstruuje cesta, jakou subjekt dospívá k tomu, že si je tohoto světa „teoreticky vědom“.

Z tohoto pohledu musíme vidět i to, co Quine říká v článku *O tom, co je*: konstatuje, že otázku po existenci bude rozumné nahradit otázkou po ontologických závazcích té které teorie. Z descartovsko-carnapovského pohledu můžeme být náchylní to číst jako vyznání idealismu: neexistuje žádný „skutečný svět“, jenom různé konstrukty různých teorií. Tak tomu ale nemůže být. Jakékoli zkoumání ontologických závazků jakékoli teorie se odehrává už v nějakém světě, který musí být tak skutečný, jak jenom svět skutečný může být. (Jiná věc je, že kdybychom se na sebe a na náš vztah k našemu světu dokázali podívat „zvenčí“, zřejmě bychom konstatovali, že i on je produktem naší teorie, to však nemůžeme udělat o nic snáze, než si pohádkový Honza, který spadl z nebe a zabořil se sto sáhů do země, mohl dojít domů pro motyku, aby se vykopal ...)

Podobně je, myslím, potřeba se dívat i na Quinova přeslavná *Dvě dogmata*: Quine především konstatuje, že díváme-li se – „zvenčí“ – na uživatele jazyka, nemáme a nemůžeme mít dostatek dat k tomu, abychom dokázali vést hranici mezi větami, které tento člověk užívá jako analytické a těmi, které užívá jako syntetické. Tato hranice je tedy nanejvýš heuristická; a rozhodně o ni nelze opřít například hranici mezi vědou a filosofií, jak to chtěli učinit logičtí empiristé. Námitky, že to, co chybí, jsou právě data, která jsou k dispozici pouze „zevnitř“, tedy která jsou v myslích mluvčích, Quine odmítá – vzhledem k tomu, že do těchto myslí nemá veřejnost přístup, nemůže jejich

obsah hrát onu veřejnou roli, kterou hraje jazyk (a koneckonců si ani nezaslouží název *data*).

Mnozí Quinovi protivníci jsou náchylni tohle chápat jako *reductio ad absurdum* quinovského naturalistického přístupu. Já přece vím, říkají, co moje slova znamenají, a tudíž, nakolik je analytičnost pravda v důsledku významu, vím i to, co je analytické. Problém je, říkají, jedině v tom, že Quine se nesmyslně omezil na pohled „zvenčí“ a tím se připravil o to, co je přístupné pouze „zevnitř“. Quine se tedy podle tohoto názoru nejprve neopodstatněně rozhodl být behavioristou, a potom, když si takto uzavřel cestu k podstatným faktům, halasně vyhlašuje, že tato fakta neexistují.

Já mám ovšem pocit, že ať už s Quinem souhlasíme, nebo ne, nemůžeme se na jeho přístup k filosofii, na jeho naturalismus a behaviorismus, dívat jako na pouhý vrtoch. Zaprvé, Quina zajímá především *jazyk*, a u jazyka je podle něj behavioristický pohled nevyhnutelný. Být kompetentním mluvčím jazyka neznamená nic jiného než být úspěšným absolventem studia jazykového chování svých rodičů, učitelů a přátel. O to, do jaké míry mohou být behavioristovi nepřístupné myšlenky či pocity, je snad možné se přít; *významy* jsou však svou podstatou něco, co takhle přístupné být musí. Jak říká Wittgenstein:

Wenn man aber sagt: „Wie soll ich wissen, was er meint, ich sehe ja nur seine Zeichen“, so sage ich: „Wie soll er wissen, was er meint, er hat ja auch nur seine Zeichen.“

Zadruhé, a to je zásadnější, Quine nepovažuje za rozumnou představu, že filosofovat bychom mohli začít v nějakém „archimédovském bodě“ mimo svět. Už proto, že k filosofování opět potřebujeme *jazyk* (a to i když filosofujeme v soukromí) a jazyk se musí opírat o sdílený svět. A já naprosto sdílím Quinův pocit, že iluze filosofického archimédovského bodu, na které podstatná část filosofie po staletí stála, je skutečnou Sirénou, která láká mozky oněch hloubavců, kteří chtějí proniknout věcem „na kloub“ (to jest filosofů), do zrádných vod bezbřehých a nekontrolovatelných spekulací.

Myslím, že na to, jak dělat filosofii, mohou legitimně existovat různé názory. Jsou filosofové, kteří se úporně potýkají s dílčími aspekty filosofických problémů. Jejich mravenčí práce může být velice užitečná, současně je ale v zaujetí podrobnostmi velice snadné překročit mez, po kterou dává zabývání se tím kterým filosofickým problémem ještě smysl. Pak jsou ale také filosofové, kteří se člověku snaží otevřít na filosofické problémy zcela nový a netušený pohled: aniž by se příliš starali o detaily nám ukazují, že to, jak jsme si zvykli věci vidět, není tak samozřejmé, jak by se nám mohlo zdát, a že některý filosofický problém se jeví jako problém právě jenom proto, že

se na něj dokážeme podívat jinak, než jak máme vsugerováno. Takoví filosofové, a Quine je bezpochyby jedním z nich, se nám mohou někdy jevit, pokud nám jde o detaily, jako nepříjemně povrchní, daří-li se jim ale vytrhnout nás z naší „dogmatické dřímoty“, je to, myslím, to nejcennější, o co nám může filosofie poskytnout.

Na závěr několik slov ke slovenskému překladu, který je dalším v řadě počinů, jimiž nakladatelství Kalligram prokazuje, že se vedle vydávání dalších druhů filosofické literatury dokáže věnovat literatuře z oblasti analytické filosofie se systematickostí, kterou mu může český čtenář jenom závidět. (V poslední době, nakolik jsem to byl schopen sledovat, vyšlo nové vydání Kripka, Carnap, Austin a průběžně se objevují Wittgensteinovy spisy.) Překlad recenzované knihy, který je dílem Richarda Cedza, se mi zdá být velice dobrý, i když všem úkladům originálního textu se vyhnout nedokázal. (Opakuje například chybu českého překladu *Dvou dogmat*, ve kterém se homonymní dvojice *bachelor* ve smyslu *starý mládenec* a *bachelor of art*, tj. bakalář, nahrazuje dvojicí *starý mládenec* a *staromládenecké zvyky*, kde o homonymii zjevně nejde.)

Jaroslav Peregrin

Marek Picha: *Chybějící qualia (strukturní analýza)*

Brno, Masarykova univerzita 2005, 105 s.

K pozoruhodným titulům domácí provenience patří útlá, ale obsažná práce Marka Pichy *Chybějící qualia*. Ta českému čtenáři představuje specifickou tematiku z oblasti filosofie mysli posledních čtyřiceti let. Otázka qualí je bezesporu jednou z nejžhavěji diskutovaných na půdě filosofie mysli, a tak lze přivítat snahu českého autora o její zpřístupnění v rámci, jak stojí v podtitulu, strukturní analýzy.

Práce je členěna do osmi kapitol, z nichž některé slouží jako přípravné a výklad doplňující, další prezentují tři hlavní argumenty (jedná se v podstatě o myšlenkové experimenty) ve prospěch existence qualí, vždy následované analýzou a kritikou, zejména stran fyzikalismu. Závěrečné srovnání všech tří argumentů v tabulkové podobě zachycuje strukturní rozdíly a heuristickou hodnotu toho kterého argumentu.

Možnost identifikace různé epistemické hodnoty myšlenkových experimentů autor spatřuje ve strukturní analýze, a tu také ve své práci používá jako základní metodu. První dvě kapitoly připravují půdu pro následnou